MUSTAQILLIK YILLARIDA O‘ZBEKISTONDA YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATI: TARIXIY TAHLIL

Raximov Shuxrat Maqsudovich
Qashqadaryo Turon universiteti magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.21586616

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan keyingi davrda yoshlarga oid davlat siyosatining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va amaliy natijalari Xorazm viloyati misolida tarixiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda 1991-yildan keyin yoshlar masalasining davlat siyosati darajasiga ko‘tarilishi, huquqiy-me’yoriy asoslarning yaratilishi, ta’lim, bandlik, tadbirkorlik, ma’naviy-ma’rifiy tarbiya, ijtimoiy himoya va siyosiy faollik yo‘nalishlaridagi islohotlar yoritiladi. Shuningdek, Xorazm viloyatida yoshlar siyosatini amalga oshirishning o‘ziga xos xususiyatlari, hududning demografik, ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik sharoitlari bilan bog‘liq muammolar ham tahlil etiladi. Maqolada mustaqillik yillarida erishilgan yutuqlar bilan birga, yoshlar bandligi, mehnat migratsiyasi, kasb-hunar tayyorgarligi, qishloq yoshlari imkoniyatlari va raqamli tengsizlik kabi dolzarb masalalarga ham e’tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: yoshlar siyosati, mustaqillik, O‘zbekiston, Xorazm viloyati, ta’lim, bandlik, tadbirkorlik, Yoshlar ittifoqi, Yoshlar ishlari agentligi, “Yoshlar daftari”, tarixiy tahlil.

Mustaqillik yillarida O‘zbekiston taraqqiyotining muhim yo‘nalishlaridan biri yosh avlodni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularning ta’lim olishi, kasb egallashi, ijtimoiy-siyosiy hayotda faol ishtirok etishi uchun zarur sharoit yaratishdan iborat bo‘ldi. Chunki yoshlar mamlakatning demografik, intellektual va mehnat salohiyatini belgilovchi asosiy ijtimoiy qatlam hisoblanadi.

O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosati mustaqillikning dastlabki yillaridanoq alohida yo‘nalish sifatida shakllandi. 1991-yil 20-noyabrda “O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to‘g‘risida”gi qonunning qabul qilinishi bu boradagi dastlabki muhim huquqiy qadamlardan biri bo‘ldi. Keyinchalik ushbu soha yangi tarixiy sharoit, ijtimoiy ehtiyojlar va taraqqiyot talablari asosida takomillashib bordi. Ayniqsa, 2016-yilda “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi yangi qonunning qabul qilinishi, 2017-yildan boshlab yoshlar bilan ishlash tizimining tubdan yangilanishi, Yoshlar ittifoqi va Yoshlar ishlari agentligi faoliyatining yo‘lga qo‘yilishi mazkur siyosatning yangi bosqichini boshlab berdi.

Xorazm viloyati misolida mazkur masalani o‘rganish alohida ilmiy ahamiyatga ega. Chunki viloyat tarixan qadimiy madaniyat, ilm-fan va hunarmandchilik markazlaridan biri bo‘lib kelgan. Shu bilan birga, hududning Orolbo‘yi mintaqasiga yaqinligi, ekologik muammolar, qishloq xo‘jaligiga bog‘liq iqtisodiy tuzilma, mehnat migratsiyasi va yoshlar bandligi masalalari bu yerda yoshlarga oid siyosatni amalga oshirishda o‘ziga xos yondashuvlarni talab qiladi.

Maqolaning asosiy maqsadi — mustaqillik yillarida O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatining shakllanishi va rivojlanishini Xorazm viloyati misolida tarixiy tahlil qilishdan iborat.

Ushbu maqsaddan kelib chiqib quyidagi vazifalar belgilandi:

1. O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatining huquqiy asoslarini tahlil qilish;
2. Mustaqillik yillarida yoshlar siyosati rivojlanishining asosiy bosqichlarini aniqlash;
3. Xorazm viloyatida yoshlar siyosatining amalga oshirilish yo‘nalishlarini ko‘rsatish;
4. Ta’lim, bandlik, tadbirkorlik, ma’naviyat va ijtimoiy himoya sohalaridagi o‘zgarishlarni yoritish;
5. Mavjud muammolar va ularning tarixiy ildizlarini tahlil qilish;
6. Yoshlar siyosatining hududiy xususiyatlari bo‘yicha ilmiy xulosalar chiqarish.

Maqolada tarixiylik, tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, muammoli-xronologik tahlil va hududiy yondashuv metodlaridan foydalanildi. Yoshlarga oid davlat siyosati respublika miqyosidagi umumiy islohotlar hamda Xorazm viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlari bilan bog‘liq holda o‘rganildi. Shuningdek, qonun hujjatlari, Prezident farmon va qarorlari, davlat dasturlari, ilmiy adabiyotlar, ommaviy axborot vositalari materiallari hamda ochiq statistik ma’lumotlardan foydalanildi.

1991-yilda O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, yangi davlat oldida siyosiy, iqtisodiy va ma’naviy jihatdan mustaqil jamiyat barpo etish vazifasi turardi. Bu jarayonda yoshlar masalasi alohida ahamiyat kasb etdi. Chunki sobiq sovet tizimidan qolgan mafkuraviy bo‘shliqni to‘ldirish, yosh avlodni milliy istiqlol g‘oyalari asosida tarbiyalash, ularni mustaqil davlat qurilishiga jalb etish zarur edi.

1991-yilda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to‘g‘risida”gi qonun yoshlar huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularning ta’lim olishi, mehnat qilishi, dam olishi va ijtimoiy hayotda ishtirok etishi uchun davlat kafolatlarini belgilab berdi. Bu qonun mustaqil O‘zbekistonda yoshlar siyosatining dastlabki huquqiy poydevori bo‘ldi.

1990-yillarda yoshlar siyosatining asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat edi:

- yoshlarni milliy istiqlol ruhida tarbiyalash;
- ta’lim tizimini milliy qadriyatlar asosida qayta tashkil etish;
- yoshlarning ijtimoiy himoyasini ta’minlash;
- iqtidorli yoshlarni qo‘llab-quvvatlash;
- yoshlarni jinoyatchilik, giyohvandlik va zararli mafkuralardan asrash;
- yoshlar tashkilotlari faoliyatini yo‘lga qo‘yish.

Xorazm viloyatida bu davrda yoshlar bilan ishlash asosan ta’lim muassasalari, mahalla, madaniyat markazlari va jamoat tashkilotlari orqali amalga oshirildi. Urganch davlat universiteti, kasb-hunar ta’limi muassasalari, umumta’lim maktablari viloyat yoshlarining bilim olishi va ijtimoiy faolligini oshirishda muhim o‘rin tutdi.

Mustaqillik yillarida yoshlarga oid siyosatning eng muhim yo‘nalishlaridan biri ta’lim tizimini isloh qilish bo‘ldi. 1997-yilda “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturining qabul qilinishi yoshlar siyosatida yangi bosqichni boshlab berdi. Mazkur hujjatlar asosida uzluksiz ta’lim tizimini shakllantirish, akademik litseylar, kasb-hunar kollejlari, oliy ta’lim muassasalari faoliyatini takomillashtirishga katta e’tibor qaratildi.

Xorazm viloyatida ham bu islohotlar natijasida o‘rta maxsus va kasb-hunar ta’limi muassasalari tarmog‘i kengaydi. Qishloq yoshlari uchun kasb o‘rganish imkoniyatlari yaratildi. Ayniqsa, qishloq xo‘jaligi, xizmat ko‘rsatish, turizm, tikuvchilik, qurilish, transport, axborot texnologiyalari kabi yo‘nalishlarda mutaxassislar tayyorlashga e’tibor berildi.

Maktablar, kollejlar, akademik litseylar va oliy ta’lim muassasalari faoliyati orqali yoshlarning bilim olish imkoniyatlari oshdi.

Mehnat bozorida talab etiladigan kasblarga o‘qitish yoshlar bandligini ta’minlashning asosiy vositasi sifatida qaraldi.

Fan olimpiadalari, sport musobaqalari, ijodiy tanlovlar va stipendiyalar orqali iste’dodli yoshlar rag‘batlantirildi.

Yoshlarni milliy qadriyatlar, tarixiy meros, vatanparvarlik va istiqlol g‘oyalari asosida tarbiyalashga alohida e’tibor qaratildi.

Shu bilan birga, mazkur davrda ayrim muammolar ham mavjud edi. Jumladan, kasb-hunar kollejlari bitiruvchilarining mehnat bozoriga to‘liq moslashuvi har doim ham samarali kechmadi. Ayrim hollarda ta’lim bilan real ishlab chiqarish o‘rtasida uzilishlar yuzaga keldi. Xorazm viloyatida esa bu muammo qishloq hududlarida yanada sezilarli bo‘ldi. Chunki viloyat iqtisodiyoti ko‘p jihatdan qishloq xo‘jaligi, savdo, xizmat ko‘rsatish va mavsumiy ish o‘rinlariga bog‘liq edi.

Mustaqillik yillarida yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish maqsadida turli jamoat tashkilotlari faoliyati yo‘lga qo‘yildi. 2001-yilda “Kamolot” yoshlar ijtimoiy harakatining tashkil etilishi yoshlar siyosatini amalga oshirishda muhim bosqich bo‘ldi. Ushbu harakat yoshlarni ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga jalb etish, ularning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash, ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarni tashkil qilish, sport va madaniyat sohalarida faollikni oshirishga xizmat qildi.

Xorazm viloyatida “Kamolot” harakati ta’lim muassasalari, mahallalar, korxona va tashkilotlarda yoshlar bilan ishlashning asosiy jamoatchilik mexanizmlaridan biri bo‘ldi. Harakat tomonidan turli tanlovlar, sport tadbirlari, vatanparvarlik aksiyalari, ijtimoiy loyihalar va yoshlar forumlari o‘tkazildi.

Biroq vaqt o‘tishi bilan yoshlar siyosatini faqat ommaviy tadbirlar orqali yuritish yetarli emasligi ayon bo‘ldi. Yoshlarning real muammolari — ish bilan ta’minlash, uy-joy, tadbirkorlik uchun kredit, sifatli ta’lim, zamonaviy kasb-hunar, axborot texnologiyalarini o‘rganish kabi masalalar amaliy yechimlarni talab qildi.

2016-yilda “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi yangi qonunning qabul qilinishi sohada tub yangilanishlar uchun huquqiy asos yaratdi. Ushbu qonunda yoshlarga oid davlat siyosatining asosiy prinsiplari, yo‘nalishlari, davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlarining vazifalari aniq belgilandi.

2017-yilda O‘zbekiston yoshlar ittifoqining tashkil etilishi yoshlar bilan ishlash tizimini yangi bosqichga olib chiqdi. Yoshlar ittifoqi yoshlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularni ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarga jalb etish, tadbirkorlik va bandlikni qo‘llab-quvvatlash, yoshlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish kabi vazifalarni bajara boshladi.

2020-yilda Yoshlar ishlari agentligining tashkil etilishi esa yoshlar siyosatini davlat boshqaruvi tizimida yanada mustahkamladi. Agentlikning vazifalari qatoriga yoshlar muammolarini o‘rganish, davlat dasturlarini amalga oshirish, “Yoshlar daftari” tizimini

yuritish, ijtimoiy himoyaga muhtoj yoshlarni qo‘llab-quvvatlash, yoshlar bandligi va tadbirkorligini rivojlantirish kiritildi.

Xorazm viloyatida mazkur islohotlar quyidagi yo‘nalishlarda namoyon bo‘ldi:

- mahallalarda yoshlar yetakchilari faoliyatining yo‘lga qo‘yilishi;
- “Yoshlar daftari” orqali ijtimoiy yordamga muhtoj yoshlarni aniqlash;
- yoshlar tadbirkorligiga kredit va subsidiyalar ajratilishi;
- kasb-hunarga o‘qitish markazlari faoliyatining kengayishi;
- IT, xorijiy tillar, turizm va xizmat ko‘rsatish sohalariga yoshlarni jalb etish;
- qizlar ta’limi va bandligini qo‘llab-quvvatlash;
- yoshlar o‘rtasida jinoyatchilik va ishsizlikning oldini olish bo‘yicha profilaktik ishlar.

Xorazm viloyatida yoshlar siyosatining eng muhim yo‘nalishi ta’lim hisoblanadi. Urganch davlat universiteti viloyatdagi asosiy oliy ta’lim markazi sifatida yosh mutaxassislar tayyorlashda muhim rol o‘ynaydi. Keyingi yillarda oliy ta’limga qamrovning oshishi, yangi yo‘nalishlarning ochilishi, xususiy oliy ta’lim muassasalari va filiallarning tashkil etilishi viloyat yoshlari uchun qo‘shimcha imkoniyatlar yaratdi.

Bundan tashqari, Prezident maktablari, ixtisoslashtirilgan maktablar, ijod maktablari va kasb-hunarga o‘qitish markazlari yoshlarning zamonaviy bilim egallashiga xizmat qilmoqda. Xorazm yoshlari uchun ayniqsa axborot texnologiyalari, xorijiy tillar, turizm, tarixiy merosni o‘rganish, agrotexnologiyalar va xizmat ko‘rsatish sohalari muhim ahamiyatga ega.

Xorazm viloyatida yoshlar bandligi dolzarb masalalardan biridir. Viloyat iqtisodiyotida qishloq xo‘jaligi, savdo, xizmat ko‘rsatish, hunarmandchilik, qurilish va turizm muhim o‘rin tutadi. Shu sababli yoshlarni aynan ushbu sohalarda kasbga o‘qitish va tadbirkorlikka jalb etish davlat siyosatining asosiy vazifalaridan biri bo‘lib kelmoqda.

Keyingi yillarda yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash maqsadida imtiyozli kreditlar, subsidiyalar, yer ajratish, asbob-uskunalar bilan ta’minlash, kasbga o‘qitish va biznes loyihalarni moliyalashtirish kabi choralar qo‘llanilmoqda.

Xorazm qadimiy sivilizatsiya markazlaridan biri sifatida yoshlar ma’naviy tarbiyasida katta salohiyatga ega. Xiva, Urganch, Hazorasp, Qo‘shko‘pir, Xonqa kabi hududlarda joylashgan tarixiy obidalar, allomalar merosi, xalq og‘zaki ijodi va hunarmandchilik an’analari yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda muhim omil hisoblanadi.

Mustaqillik yillarida yoshlarni tarixiy merosga hurmat, vatanparvarlik, milliy o‘zlikni anglash, diniy bag‘rikenglik va fuqarolik mas’uliyati ruhida tarbiyalashga alohida e’tibor qaratildi. “Besh muhim tashabbus” doirasida yoshlarni madaniyat, san’at, sport, kitobxonlik va axborot texnologiyalariga jalb etish ishlari ham Xorazm viloyatida yoshlar siyosatining muhim qismiga aylandi.

Yoshlarga oid davlat siyosatida qizlar ta’limi, bandligi va ijtimoiy faolligini oshirish alohida ahamiyatga ega. Xorazm viloyatida ham qizlarni oliy ta’limga jalb etish, kasb-hunarga o‘rgatish, tadbirkorlikka yo‘naltirish, erta turmush va oilaviy muammolarning oldini olish borasida qator ishlar amalga oshirilmoqda.

Qizlarning ta’lim olishi jamiyat taraqqiyotining muhim sharti sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, qishloq hududlarida qizlarning oliy ta’limga kirishi, zamonaviy kasblarni egallashi va iqtisodiy mustaqillikka erishishi yoshlar siyosatining dolzarb vazifalaridan biridir.

So‘nggi yillarda yoshlar siyosatida manzilli yondashuv kuchaydi. “Yoshlar daftari” tizimi aynan shunday mexanizmlardan biridir. Ushbu tizim orqali ishsiz, ijtimoiy himoyaga muhtoj, kasb-hunarga ega bo‘lmagan, ta’lim yoki davolanishga ehtiyoji bor yoshlar aniqlanib, ularga amaliy yordam ko‘rsatilmoqda.

Xorazm viloyatida “Yoshlar daftari” quyidagi yo‘nalishlarda muhim ahamiyat kasb etmoqda

- ishsiz yoshlarni kasbga o‘qitish;
- tadbirkorlik boshlamoqchi bo‘lgan yoshlarga yordam berish;
- ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalardagi yoshlarni qo‘llab-quvvatlash;
- davolanish, o‘qish, asbob-uskunalar xarid qilish uchun moddiy yordam ajratish;
- yoshlarning doimiy daromad manbaiga ega bo‘lishiga ko‘maklashish.

Bu tizimning tarixiy ahamiyati shundaki, yoshlar siyosati umumiy targ‘ibot va ommaviy tadbirlardan real muammolarni aniqlash hamda ularni manzilli hal qilish bosqichiga o‘tdi.

Mustaqillik yillarida yoshlar siyosati bo‘yicha katta ishlar amalga oshirilgan bo‘lsa-da, Xorazm viloyatida ayrim muammolar saqlanib qolmoqda.

Viloyatda yoshlar sonining ortib borishi mehnat bozoriga bosimni kuchaytiradi. Barcha yoshlarni doimiy va munosib ish bilan ta’minlash murakkab jarayondir. Ayniqsa, qishloq hududlarida ish o‘rinlari yetishmasligi, mavsumiy bandlikning ustunligi va ayrim kasblarga talabning pastligi muammo bo‘lib qolmoqda.

Xorazm viloyatida ayrim yoshlarning boshqa hududlar yoki xorijga mehnat migratsiyasiga ketishi kuzatiladi. Bu jarayon bir tomondan oilalar daromadini oshirishi mumkin, biroq ikkinchi tomondan yoshlarning ijtimoiy himoyasi, malaka darajasi, oilaviy barqarorlik va mahalliy mehnat bozoriga ta’sir ko‘rsatadi.

Ba’zi hollarda yoshlar egallayotgan mutaxassisliklar mehnat bozoridagi real talabga to‘liq mos kelmaydi. Bu esa bitiruvchilarning ish topishida qiyinchilik tug‘diradi. Shuning uchun kasb-hunar ta’limini hudud iqtisodiyoti ehtiyojlari bilan bog‘lash muhimdir.

Shahar va qishloq yoshlari o‘rtasida ta’lim, internet, sport, madaniyat va bandlik imkoniyatlari bo‘yicha ma’lum farqlar mavjud. Xorazm viloyatining ayrim chekka hududlarida yoshlarning zamonaviy kasblarni o‘rganishi, IT xizmatlardan foydalanishi yoki sifatli ta’limga erishishi uchun qo‘shimcha sharoitlar zarur.

Xorazm viloyati Orolbo‘yi ekologik muammolari ta’siridagi hududlardan biridir. Suv tanqisligi, tuproq sho‘rlanishi, ekologik vaziyat va salomatlik masalalari yoshlar hayotiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli yoshlar siyosatida ekologik madaniyat, sog‘lom turmush tarzi va yashil iqtisodiyot yo‘nalishlariga e’tibor kuchaytirilishi lozim.

Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini shartli ravishda quyidagi bosqichlarga ajratish mumkin:

Bu davrda yoshlar siyosatining huquqiy asoslari yaratildi. Milliy mustaqillik g‘oyasi, vatanparvarlik tarbiyasi, ta’lim tizimini milliylashtirish va yoshlarni ijtimoiy himoya qilish asosiy vazifa bo‘ldi.

Yoshlar tashkilotlari faoliyati kuchaydi, ta’lim islohotlari chuqurlashdi, “Kamolot” yoshlar ijtimoiy harakati orqali yoshlar bilan ishlash tizimi shakllandi. Biroq yoshlar muammolarini hal qilishda amaliy mexanizmlarni kuchaytirish zarurati yuzaga keldi.

Yoshlar siyosati yangi qonuniy va institutsional asosda rivojlandi. Yoshlar ittifoqi, Yoshlar ishlari agentligi, “Yoshlar daftari”, mahalladagi yoshlar yetakchilari, yoshlar tadbirkorligi va bandligini qo‘llab-quvvatlash tizimlari yo‘lga qo‘yildi. Bu bosqichda yoshlar siyosati manzilli, amaliy va natijadorlikka yo‘naltirilgan xarakter kasb etdi.

Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosati bosqichma-bosqich shakllanib, takomillashib bordi. Dastlabki yillarda uning asosiy vazifasi yoshlarni mustaqillik g‘oyalari asosida tarbiyalash, huquqiy kafolatlar yaratish va ta’lim tizimini isloh qilishdan iborat bo‘lgan bo‘lsa, keyingi bosqichlarda bandlik, tadbirkorlik, ijtimoiy himoya, siyosiy faollik va zamonaviy kasblarga o‘qitish masalalari ustuvor ahamiyat kasb etdi.

Xorazm viloyati misolida olib borilgan tarixiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, yoshlar siyosati hududning ijtimoiy-iqtisodiy va demografik xususiyatlari bilan bevosita bog‘liqdir. Viloyatda ta’lim, turizm, xizmat ko‘rsatish, hunarmandchilik, qishloq xo‘jaligi va tadbirkorlik yo‘nalishlarida yoshlar uchun keng imkoniyatlar mavjud. Shu bilan birga, ishsizlik, mehnat migratsiyasi, qishloq yoshlari imkoniyatlarining cheklanganligi, ta’lim va mehnat bozori o‘rtasidagi nomutanosiblik hamda ekologik muammolar yoshlar siyosatida doimiy e’tibor talab qiladigan masalalar bo‘lib qolmoqda.

Umuman olganda, mustaqillik yillarida yoshlarga oid davlat siyosati O‘zbekistonda jamiyat taraqqiyotining muhim omiliga aylandi. Xorazm viloyati tajribasi esa yoshlar bilan ishlashda tarixiy meros, hududiy sharoit, iqtisodiy ehtiyoj va zamonaviy innovatsion yondashuvlarni uyg‘unlashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.
2. “O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to‘g‘risida”gi Qonun. 1991-yil 20-noyabr.
3. “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. 2016-yil 14-sentabr.
4. “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni.
5. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. 1997-yil.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 5-iyuldagi “Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O‘zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi Farmoni.